Валентина ШАХРАЙ,
доктор педагогічних наук, доцент,
головний науковий співробітник відділу інституційного виховання
Інституту проблем виховання НАПН України (м. Київ)
e-mail: vshakhrai@ukr.net

ПРОТИДІЯ БУЛІНГУ В УЧНІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ПРАКТИКИ І ПІДХОДИ

У сучасному освітньому просторі булінг залишається однією з актуальних проблем, оскільки його прояви негативно позначаються на фізичному та психоемоційному добробуті учнів, їхній соціалізації й особистісному становленні.

Іноземні дослідження показують, що від третини до половини школярів неодноразово беруть участь у булінгу як винуватці (кривдники) та/або як потерпілі (жертви) [6; 7]. Ситуація в Україні також засвідчує необхідність посилення виховної роботи щодо запобігання булінгу та протидії йому. Згідно з даними Національної поліції України, оприлюдненими сервісом відкритих державних даних «Опендатабот», у закладах освіти в 2025 році було зафіксовано 285 випадків булінгу, а середньомісячне число складених протоколів становило 32 [3].

На важливість протидії булінгу в освітньому середовищі вказує наказ МОН від 18.06.2026 № 961 **«**Про внесення змін до Порядку реагування на випадки булінгу (цькування) та Порядку застосування заходів виховного впливу». Документ передбачає, зокрема, формування в учнів ненасильницьких моделей поведінки, навчання школярів безконфліктним способам комунікації, спонукання їх до активного запобігання насильству, насамперед булінгу (цькуванню). У наказі звернено увагу на доцільність участі учнівського самоврядування у профілактичних заходах щодо запобігання насильству [2].

Булінг є явищем глобальним, тому вивчення сутності булінгу, його причин, наслідків, способів протидії відображено в працях багатьох зарубіжних науковців. Ознайомлення з міжнародним досвідом може бути корисним для вдосконалення виховної роботи з учнями в закладах освіти України. Ось деякі приклади організації протидії булінгу за кордоном.

Важливою подією у системі запобігання булінгу стало проведення Міжнародної конференції з проблем шкільного булінгу 5 листопада 2020 р. (Франція) за підтримки ЮНЕСКО. Підготовлені науковим комітетом рекомендації обґрунтовують доцільність комплексного підходу до запобігання булінгу. Такий підхід орієнтований не лише на допомогу безпосереднім учасникам ситуацій цькування, а й на вдосконалення діяльності освітньої системи загалом, насамперед у сфері попередження насильства та булінгу [8].

Практичний інтерес становить фінська програма KiVa, яка передбачає організацію профілактичної роботи відповідно до вікових особливостей школярів. У процесі реалізації програми особливу увагу звернено на розвиток міжособистісних взаємин, формування готовності учнів спільно протидіяти цькуванню й підтримувати однолітків, які зазнали переслідування [5].

Варто виокремити італійську програму NoTrap!, що орієнтована на залучення старшокласників до профілактики булінгу та кібербулінгу за допомогою цифрових інструментів. Її особливістю є активна участь самих учнів у створенні та функціонуванні вебресурсу, спрямованого на протидію цькуванню. Школярі долучаються до модерування онлайн-форуму, організовують обговорення питань, пов’язаних з ситуаціями булінгу. Складником програми є організація для учнів майстер-класів, де розглядаються способи підтримки потерпілих, сценарії поведінки спостерігачів, наголошується на необхідності розвитку в учнів емпатії й умінь конструктивного розв’язання міжособистісних проблем [6].

Аналіз зарубіжного досвіду дає підстави розглядати розвиток особистісних якостей та соціально-емоційних навичок школярів, їхню антибулінгову активність одними із провідних напрямів запобігання і протидії булінгу. Йдеться не лише про здатність учнів захищати себе в ситуаціях цькування, а й про готовність не допускати приниження інших, надавати підтримку потерпілим і відповідально діяти в конфліктних ситуаціях. Тому особливе значення має розвиток соціально-емоційних компетенцій школярів. До основних з цих компетенцій належать усвідомлення учнями власних емоцій і можливостей, емоційна саморегуляція, розуміння почуттів та потреб інших людей, побудова конструктивних взаємин і відповідальне ухвалення рішень [4]. Сукупність

цих компетенцій створює підґрунтя для вибору ненасильницьких способів поведінки, врахування інтересів інших та оцінювання можливих наслідків власних дій.

Зазначені вміння пов'язані з асертивністю та життєстійкістю учнів. Асертивність виявляється у здатності впевнено й водночас коректно відстоювати власну позицію, усвідомлювати відповідальність за свої рішення та поважати права інших. Життєстійкість, зі свого боку, допомагає особистості вірити в свої сили у складних обставинах, виявляти самостійність, ініціативність, відповідальність за своє життя та фізичне і психічне здоров'я. Сформованість в учнів таких якостей дає їм можливість конструктивно реагувати на прояви цькування, звертатися по допомогу та використовувати набуті навички в різних життєвих ситуаціях, зокрема пов'язаних з ситуаціями булінгу.

На нашу думку, профілактична антибулінгова робота має охоплювати не лише тих, хто безпосередньо зазнає булінгу, та учнів, які його вчиняють, а й свідків таких ситуацій. Саме позиція спостерігачів, спрямована на підтримку слабших, може суттєво впливати на розвиток ситуацій булінгу. Водночас доволі часта відсутність такої позиції пов'язана з побоюванням учнів стати наступними мішенями цькування або зазнати негативного ставлення з боку однолітків. Тому завданням педагогів є навчання школярів безпечних і конструктивних способів підтримки потерпілих, своєчасного повідомлення дорослих про вияви насильства.

Реалізації цього завдання сприяє залучення учнів до спільної громадської та соціально значущої діяльності, зокрема до розроблення та упровадження профілактичних проєктів. Участь у таких заходах дає можливість учням розвивати навички конструктивної взаємодії, співпраці, відповідальності один перед одним, взаємодопомоги.

На значення залучення учнів до діяльності, яка має для них особисту цінність, звертають увагу американські дослідники булінгу J. W Patchin та S. Hinduja [7]. На їхню думку, самих лише санкцій щодо кривдників недостатньо для забезпечення стійких змін у поведінці цих учнів. Більш перспективним є підхід, що передбачає підтримку просоціальної спрямованості поведінки школярів, створення умов для відповідальної і толерантної взаємодії між ними, формування готовності допомагати іншим і здатності діяти конструктивно в складних міжособистісних ситуаціях.

Отже, запобігання булінгу в учнівському середовищі потребує комплексної та послідовної роботи, що поєднує безпеку освітнього простору, результативну виховну діяльність педагогів, належну взаємодію з батьками й активне залучення учнів до профілактичних заходів [1]. Важливим складником цієї роботи є розвиток здатності самих школярів розпізнавати прояви булінгу, обирати конструктивні способи реагування, підтримувати потерпілих і брати участь у створенні середовища, що ґрунтується на повазі, відповідальності та ненасильницькій взаємодії.

Список використаних джерел:

1. Запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі: теоретичні і практичні підходи : монографія / Шахрай В. М., Гончар Л. В., Федорченко Т. Є., Малиношевський Р. В. ; за ред. В.М. Шахрай. Івано-Франківськ : НАІР, 2025. 104 с. DOI: https://doi.org/10.32405/978-617-8768-07-2-2025-104 (дата звернення: 08.10.2026).
2. Про внесення змін до Порядку реагування на випадки булінгу (цькування) та Порядку застосування заходів виховного впливу : наказ МОН від 18.06.2026 р. № 961. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1078-26#Text (дата звернення: 08.10.2026).
3. У середньому, 32 випадки булінгу у школі на місяць. Опендатабот. 15 травня 2026. URL: https://opendatabot.ua/analytics/bulling-in-schools-2026-05 (дата звернення: 08.10.2026).
4. Coelho V. A., Sousa V. A Multilevel Analysis of the Relation Between Bullying Roles and Social and Emotional Competencies. *Journal of Interpersonal Violence*. 2021. № 36 (11–12). P. 5122–5144. DOI: https://doi.org/10.1177/0886260518801943 (дата звернення: 08.10.2026).
5. Haataja A. Implementing the KiVa antibullying Program: what does it take? Thesis. Turku: University of Turku. 2016. 62 p. URL: http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6553-3 (дата звернення: 08.10.2026).
6. Menesini E., Nocentini A., Palladino B. E. Empowering Students Against Bullying and Cyberbullying: Evaluation of an Italian Peer-led Model. *International Journal of Conflict and Violence*. 2012. № 6 (2). P. 313–320. DOI: https://doi.org/10.4119/ijcv-2922 (дата звернення: 08.10.2026).

7. Patchin J. W., Hinduja S. Cyberbullying Among Tweens in the United States. *Journal of Early Adolescence*. 2022. No. 42 (3). P. 414–430. DOI: https://doi.org/10.1177/02724316211036740 (дата звернення: 08.10.2026).

8. Recommendations by the Scientific Committee on preventing and addressing school bullying and cyberbullying. International conference on school bullying on 5 November, 2020. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374794 (дата звернення: 08.10.2026).